

נקודת מבט

Waste Not, מיצג של האמן הסיני Song Dong, שהוצג במוזיאון לאמנות מודרנית בניו יורק (MoMA) ב־2009 | צילום: Andrew Russeth [CC BY-SA 2.0]

קצב הגידול המואץ של האוכלוסייה במדינת ישראל הזעירה גורם משברים רבים. אחד מהם הוא בתחום הפסולת – האשפה שלנו: אתרי הטמנת הפסולת בישראל הולכים ומתמלאים. כמות האשפה הביתית רק ממשיכה וגדלה, וצפויה להכפיל את עצמה עד שנת 2056. כיוון שתסריט של חיים בין הררי אשפה אינו מתקבל על הדעת, מתמודדות מדינות העולם, ובהן ישראל, עם מציאת פתרונות ארוכי טווח לטיפול בנושא, כגון שרפות שהופכות פסולת לאנרגיה, ומחזור. יש בפעילות המחזור גם משום מסר ערכי חשוב: אנו חיים בכדור הארץ, ומשאבי הטבע שלנו מוגבלים – עלינו להמעיט בניצולם ולשמר אותם ככל האפשר.

מבוכת המחזור – מדוע השר להגנת הסביבה משליך לפח האשפה את תכניות 'הפרדת פסולת במקורי'

אלון טל

אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

יו"ר משותף של הפורום הישראלי לדמוגרפיה, סביבה וחברה

alontal@bgu.ac.il

להסתכל גם על המגמה – והיא הולכת ומשתפרת. על פי הנתונים המעודכנים של המשרד להגנת הסביבה, מאות אלפי בתי אב – כלומר למעלה ממיליון אנשים – החלו בהפרדת פסולת בהיקף זה או אחר. למעשה, במקומות מסוימים, כגון כפר סבא, קרוב ל-100% מהמשפחות עוסקות יום-יום במיון פסולת – וביושבים רבים נוספים, כגון מגדל העמק, מג'דל שמס, ג'ת, שוהם וזיכרון יעקב, התמונה דומה.

נכון שאחוזי המחזור בישראל עדיין רחוקים מאלה הקיימים במדינות כמו גרמניה ואוסטריה – שלמעלה מ-60% מן הפסולת העירונית בהן ממוחזרת לאחר הפרדה במקור, ושליש נוסף הופך לאנרגיה במשרפות. יציבות דמוגרפית מקלה על מדינות אלה. חשוב לזכור שכאשר מספר התושבים עולה ב-2% לשנה, קשה להקטין את כמות הפסולת המוטמנת. ובכל זאת, לאור מאמץ ההסברה והרחבת התשתיות, לאחרונה ניכר שיפור ברשויות המקומיות בישראל. מדובר בשינוי תרבותי עמוק שייקח שנים להשלים – אבל טוב שהתחלנו!

לכן, היה זה מצער במיוחד לשמוע את השר להגנת הסביבה מודיע חגיגת שמיזם ההפרדה, שהצליח כל כך בעולם, ושהתחיל לבוא לידי ביטוי בארץ – נכשל.

לא ברור על סמך מה קבע השר שישראלים לא מסוגלים ולא רוצים למחזר. גם לא ברור כמה שנים ייקח ליישם את הכיוון החדש שהוא מציע (שהוא, כנראה, מיון לאחר איסוף הפסולת). מה שכן ברור הוא שלא נערך שום ניתוח אנליטי מקיף או תהליך בדיקה רציני בשיתוף מומחי המשרד, ארגונים ירוקים, האקדמיה ורשויות מקומיות, כדי לתמוך במהלך הזה. בפועל, נוצר רושם שהמדיניות הסביבתית בישראל נקבעת באופן אינטואיטיבי ופזיז.

לפני שיפרק שנים ארוכות של עבודה ממשלתית קשה וסיזיפית והשקעות של מאות מיליוני שקלים, רצוי שהשר יסביר מדוע ההמלצות להרחיב את מיזם הפרדת הפסולת במקור לכל הארץ, שהגיעו ממומחי הארגון לשיתוף פעולה ולפיתוח כלכליים (OECD), כבר אינן תקפות. למה מדינת ישראל שונה מכל כך הרבה מדינות באירופה, שמצליחות להימנע כמעט לחלוטין מהטמנת פסולת, והופכות את המחזור לכלכלי?

בהתייחס להיעדר תשתית קונבנציונלית לאיסוף אשפה בפריפריית החברה הישראלית נשמעת מדי פעם הטענה: "האם אתם חושבים שאנו חיים באירופה?" כאילו אין אפשרות ללמוד מניסיונם של אחרים, והחברה הישראלית חייבת לעבור סדרה של שלבים, מהטמנת יתר עם כל ההשלכות המזהמות הכרוכות בה, עד שתוכל להגיע לניהול פסולת משולב ומודרני עם יחס הולם לסביבה. האומנם?

בסוף שנות ה-60, כאשר מדינת ישראל הייתה עדיין מדינה מתפתחת עם תל"ג לנפש בסביבות 1,500 דולר לשנה, 40% מן הפסולת בישראל עברה לקומפוסטציה במפעלים שונים, שהעיקרי

הניסיון בעולם מלמד שכל פתרון למצוקת האשפה הנוכחית חייב לכלול מחזור פסולת בהיקף משמעותי. בשנים האחרונות סוף סוף ניתן להצביע על התקדמות מסוימת בישראל, כאשר היקפי המחזור במדינה הגיעו ל-26%, כמות כפולה מן העשור הקודם. לכן, הצהרותיו השונות של השר להגנת הסביבה, אבי גבאי, על כישלונה של התכנית "הפרדת פסולת במקור" ועל כוונתו לבטל אותה, בצירוף הוויתור מרצון על מאות מיליוני שקלים המיועדים לממן תשתיות מחזור, מעוררות תמיהה רבה.

לכאורה, מעדיף השר גבאי לדאוג לקופת המדינה או אולי לחסוך לציבור את הטרחה שבהפרדת פסולת בבית, תחת טיעון של חוסר יעילות המתווה הקיים. לצערנו, גבאי טועה ומטעה. נראה כי שיעור המחזור בישראל עדיין מאכזב, אך יש לזכור כי רק בשנת 1993 העבירה הכנסת את החוק הראשון שהתמקד במחזור פסולת. באותה שנה כבר מחזרו מדינות רבות באירופה למעלה מ-50% מן הפסולת הביתית שלהן. בישראל של אותם ימים עמד אחוז המחזור על 6% בלבד. חלפו מאז 23 שנה, ואחוזי מחזור הפסולת הביתית שלנו בהחלט עלו, וכיום למעלה מרבע מן הפסולת ממוחזרת.

זה לא קרה מעצמו: בשנת 2009 החליט לראשונה פוליטיקאי להתמודד ברצינות עם ההתמכרות הישראלית לקבורת פסולת. עם כניסתו לתפקיד בחן השר להגנת הסביבה לשעבר, גלעד ארדן, את הסוגיה: הוא התייעץ עם אנשי המקצוע הטובים במשרדו, הביא בחשבון את הלקחים שהופקו באירופה, והחליט לקדם מדיניות מחזור על בסיס "הפרדה במקור".

משמעות הדבר היא שכבר בבית מפרידים אזרחי המדינה את הפסולת שלהם על פי קטגוריות פשוטות להבנה: פסולת "רטובה", כלומר פסולת פריקה ביולוגית, ופסולת "יבשה". על פי האסטרטגיה שנבחרה, הרשויות המקומיות מובילות את הזרם הרטוב למפעלי מחזור שונים, ואילו סוגי הפסולת היבשים מועברים, לאחר מיון נוסף, ליצרנים אחרים. השאיפה היא שרק פסולת שאי אפשר למחזר – תוטמן בקרקע, תזהם, ותתפוס שטחים נרחבים שלא ניתן להקצות לשימוש אחר. האסטרטגיה נהנתה מחיזוק כספי חשוב: על פי התיקון לחוק הניקיון, הרשויות המקומיות התחילו לשלם היטלי הטמנה על כל טונה פסולת ששלחו למטמנות. מדי שנה מילאו מאות מיליוני שקלים את הקרן לשמירת הניקיון – וסייעו לערים לייסד תכניות מחזור אפקטיביות.

מאז המהפכה של ארדן פועל המשרד להגנת הסביבה במרץ לשינוי דפוסי החשיבה וההתנהגות בקרב אזרחי המדינה, ואף הצליח בכך במידה רבה, בעיקר בקרב הדור הצעיר. השלטון המקומי גויס. מערך הסברה תוכנן. תשדירי שירות עלו לאוויר. מתקני פסולת למיניהם הוקמו (אם כי לא מספיק). והעיקר – רבבות אזרחים החלו להפנים את הצורך לשנות את הרגליהם.

אפשר לטעון ש-26% מחזור זה מעט, אולם כמובן שיש

מהפכת המחזור ברשויות המקומיות גרמה לרבות אזרחים להפנים את הצורך לשנות את הרגליהם

הגיעה להטמנה. המדיניות השוודית מראה שישראל דווקא בדרך הנכונה.

בינתיים, יצרו דברי השר מבוכה בקרב ראשי ערים ומועצות שנתמנו למיזם הלאומי של הפרדה ומחזור. חלק מהם תוהים מדוע היו צריכים להשקיע כל כך הרבה מאמץ ויוקרה בקידום פתרון, שנפסל ללא נימוקים וללא אזהרה. ארגוני הסביבה מרגישים אכזבה לא רק מההחלטה עצמה, אלא אף מההתליך שהוביל אליה, תוך התעלמות מתהליכים בריאים ומההתייעצות המתבקשת עם בעלי העניין. מורים והורים לא מבינים איך מסר חינוכי חד-משמעי שהוצג במשך שנים, נעשה לפתע לא נכון. אפשר רק לדמיין מה חושבים הילדים, שלמדו שהם חייבים למחזר ולהיות חלק מהפתרון למשבר הפסולת בישראל, ועכשיו לא יודעים מה רוצים מהם.

מקורות

- [1] UNEP. 2015. Global Waste Management Outlook. www.tinyurl.com/Global-Waste-Mang-Outlook-2015.

להתייחסויות של השר להגנת הסביבה למדיניות הפרדת פסולת, קראו את הריאיון עמו במדור המילה האחרונה (עמ' 82-83)

שביניהם בחיירה. תמוה ביותר שמדינת ישראל המשגשגת של היום - הרואה עצמה מנהיגה עולמית בתחומי טכנולוגיות מים, ייעור ולוחמה במדבור - השלימה עם מציאות של בזבז והטמנה דווקא בתחום ניהול הפסולת, כמו מדינת עולם שלישי.

למעשה, הטענה היא עלבון גם למדינות המתפתחות. לאחרונה דווקא מדינות עניות מגלות תושייה רבה, ומוכיחות שלא צריך עושר כדי לגלות אחריות סביבתית: טוניסיה ממחזרת 65% מן השמנים שלה ונחשבת גורם חדשני במחזור פסולת אלקטרונית; בבוגוטה בירת קולומביה למעלה מ-20 אלף בני אדם רשומים כבעלי עסקים למחזור; בדרום אפריקה נקבעו יעדים ארציים של 70% מחזור. לשיטתי, ישראל, ה-startup nation הממזרית, צריכה לשאוף להידמות דווקא לשוודיה.

ומה בדיוק קורה בשוודיה? המדינה זכתה לאחרונה לשבחים מתכנית האו"ם לסביבה על המדיניות הלאומית שלה לניהול פסולת^[1]. בשנת 2001 נשלחה למטמנות רק 22% מהפסולת בשוודיה. אף על פי שמדובר בארץ פי עשרים פחות צפופה מישראל, היא לא הסכימה כלל לבזבז קרקע לטובת הטמנת פסולת. כמו ישראל, הפעילה שוודיה היטל הטמנה, צעד שהביא לעלייה ניכרת במחזור, ובהמשך הושם דגש על הפקת אנרגיה מן הפסולת שנשארה במשרפות נקיות למדי. בהדרגה הגיעה שוודיה לביצועים מפליאים - מהפסולת שנאספה בשנת 2013 רק 0.7%